

NASILJE I KULTURA*

Olivera Pavićević*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Nasilje se u svakodnevnoj društvenoj praksi ispoljava u različitim oblicima, počinioci mogu biti individue i grupe, ono je prisutno u većini društvenih sfera, politici, komunikaciji, kulturi, ekonomiji i dr. Cilj ovog rada je sagledavanje fenomena nasilja u kontinuitetu kulturnih promena koje su se odigravale u Srbiji u poslednjih dvadesetak godina. Polazi se od pretpostavke da postoji stalna smena preovlađujućih kulturnih obrazaca u kojima nasilje, na različite načine opstaje kao izraženi fenomen. Neprekidno prožimanje kulture i nasilja se povezuje sa usponom potkulture nasilja nastaloj u okviru retradicionalizacijskih procesa devedesetih, kao i njenog prelaska u kulturu nasilja nastale u sklopu totalne kriminalizacije društva tog vremena. U postranzicionom periodu se identifikuje veliki uticaj kulture koja je uslovno nazvana nasilna kultura, a čija svojstva se pripisuju nadolazećem kulturnom poretku neoliberalnog i korporativnog kapitalizma. Nasilje koje proslavlja masovna kultura, industrija zabave i materijalni kriterijumi društvenog uspeha neizostavan je pratilac uspostavljanja nove kulturne paradigme. Obrazovanje, novi pedagoški pristupi koji razvijaju racionalno i kritičko mišljenje i razvijanje autonomne javne sfere čine deo strategije u borbi protiv visoke stope nasilja kakva je prisutna u srpskom društvu danas.

---

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: oliverapavicevic@open.telekom.rs

*KLJUČNE REČI: nasilje / potkultura nasilja / kultura /
urednosti / tradicija / kultura nasilja*

UVOD

Pojam nasilja ima različita značenja. On se odnosi na primenu fizičke sile, psihički pritisak, socijalnu ili ekonomsku nepravdu. Načini na koje se nasilje ispoljava, takođe su, mnogobrojni. Kreću se od teških krivičnih dela kakvo je ubistvo, do načina na koji se proživljava svakodnevnica uz političko, medijsko, komunikacijsko, rodno ili pak, neko drugo nasilje. Strah od nasilja predstavlja narastajući i uznemirujući fenomen današnjice.

Kod određivanja pojma nasilja, ni u nauci ne postoji jedinstveno mišljenje o tome šta sve on obuhvata. Norveški autor Lars Svendsen ukazuje da postoje tri vrste definicija nasilja: a) široke (koje obuhvataju mnoštvo najrazličitijih pojava, kakvo je npr. "strukturno nasilje"); b) uže (podrazumevaju namerno nanošenje fizičkih i, eventualno, psihičkih povreda čoveku); c) definicije zasnovane na legitimitetu u ovu kategoriju svrstavaju samo takve namerno nanete povrede koje nisu legitimne po pozitivnom zakonodavstvu (Svendsen, prema Ignjatović, 2011: 182).

Značenje i doživljaj nasilja se specifično menjaju u kulturnom kontekstu, što dovodi do potrebe da se fenomen nasilja analizira u skladu sa kulturnim obrascem, koji može biti dominantan ili partikularan u jednom društvu. U sprezi nasilja i kulture, nastao je pojam potkulture nasilja koji podrazumeva specifične – lokalne, ili za određenu grupu svojstvene sklonosti ka uvažavanju moralnih kodeksa koji su zasnovani na nasilju. Takve zajednice su, najčešće, tradicionalno sklone uzdizanju nasilja shvaćenog, pre svega, u vezi sa očuvanjem časti. One su konfliktne u odnosu na dominantu kulturu, i širu društvenu sredinu.

Kultura nasilja i realno nasilje nisu isto, ali je njihova veza kompleksna i uzajamna. "Kultura propoveda, uči, upozorava i otupljuje čineći nas sposobnim da eksploataciju i /ili represiju vidimo kao normalne i prirodne, ili ih nevidimo (posebno eksploataciju) uopšte" (Galtung, 1990). Nasilje počinje i kreće se u relacijama između direktnog, strukturnog i kulturnog nasilja i lako se prenosi iz jednog u drugo. Kulturno nasilje kreira imidže direktnom i strukturnom nasilju, a studije kulturnog nasilja osvetljavaju načine na koji se direktno nasilje i činjenice strukturnog nasilja legitimizuju i čine društveno prihvatljivim.

Nasilje se pojavljuje kao dominantni element globalne kulture korporativnog kapitalizma. U tom smislu, se govori o nasilnoj kulturi uspostavljenoj kao normi (Giroux, 2012). Popularna kultura se proteže od holivudskih filmova, preko video igara do sportskog siledžijstva, obuhvatajući spektakl nasilja koji paradira pred mnogobrojnim gledaocima koji ga ne kritikuju već uživaju u njemu. Jezik nasilja oblikuje politički diskurs, uključujući napade na građanske slobode i praksu nulte tolerancije. Razvijena demokratska društva se suočavaju sa nasiljem kao fenomenom koji je utkan u najvažnije sfere društvenog života. Ono se ogleda u sputavanju slobode, jednakosti i solidarnosti u neoliberalnom kapitalizmu - poretku koji siromašnu većinu izoluje i kriminalizuje. Izrazita neravnopravnost i proglašavanje ogromnog broja ljudi za socijalni otpad "zaognut je velom demokratije", dok u praksi izaziva nepravdu i nasilje. Elita je iskorenila solidarnost i veru u izvesnu budućnost velike većine ljudi koji su uznemireni i nesigurni. Teško je očekivati da će se u takvim okolnostima razvijati altruizam, empatija i miroljubivi načini rešavanja konflikata.

Postavlja se pitanje u kakvom su odnosu potkultura nasilja pojedinih zajednica i grupa i globalna nasilna kultura? Odgovor na ovo pitanje čini se značajan u slučaju srpskog društva u kome je pre dvadesetak godina došlo do inteziviranja potkulture nasilja, koja je, vrlo brzo prerasla u svojevrsnu kulturu nasilja. Nakon tog, izrazito turbulentnog perioda društvenog haosa, postojala je nada da će stabilizacija društvenih okolnosti dovesti do procesa pacifikacije, demokratizacije i dekriminalizacije srpskog društva koji bi vodili opadanju stope nasilja i nasilnih obrazaca društvenog ponašanja. Ta nada se, između ostalog, izjalovila i nekontrolisanim uplivom popularne nasilne kulture koju promovišu hiperkomercijalizovani sadržaji masovnih medija, industrija zabave i konzumersko-materijalistička filozofija tržišta. Analiza koja sledi baviće se relacijom potkulture nasilja i nasilne kulture u Srbiji. Premda prva, podrazumeva retradicionalizaciju, a druga modernizaciju, obe se postuliraju kao manifestacija procesa globalizacije. Potreba za ovakvom analizom postoji usled činjenice da je nasilje i u Srbiji postalo norma. Ovaj rad predstavlja pokušaj sagledavanja pretpostavki nasilja, traganje za mogućnostima smanjenja nasilja i negovanja nenasilnih opcija u vremenu kada se nasilje razume i bira kao ultimativno sredstvo socijalnog, psihološkog, a sve češće i fizičkog opstanka.

POTKULTURA NASILJA

Teorije o potkulturi nasilja potiču od američkih istraživanja pojedinih oblasti SAD koje istorijski imaju visoku stopu nasilnog kriminaliteta, posebno

ubistava. Ova istraživanja su se oslanjala na teoriju potkulture koja upotrebu nasilja dovodi u vezu sa specifičnim kulturno definisanim situacijama koje ne moraju nužno da izazivaju nasilnu reakciju u drugim sredinama (Gastil 1971; Hackney 1969; Nisbett and Cohen 1996; Reed 1971,1982). Njihovi rezultati pokazali su da nasilni stavovi imaju pozitivnu i značajnu vezu sa višom stopom ubistva i da se može izvesti teza o postojanju potkulture nasilja na američkom Jugu. Alternativno objašnjenje za nastanak potkulture nasilja pružaju teorije koje uvažavaju prevashodno strukturne faktore, kao što su visok stepen siromaštva, izrazito neujednačeni prihodi, rasna i klasna nejednakost (Blau and Blau 1982; Loftin and Hill 1974).

Normativna kontrola, na kojoj inistiraju pristalice teorija u čijem su fokusu strukturne karakteristike, podrazumeva postojanje konsenzusa o tome šta je, a šta nije devijantno ili kriminalno ponašanje. Oni smatraju da konsenzus o dominantnim vrednostima može biti oslabljen koncentracijom nepovoljnih strukturnih faktora (siromaštvo, nezaposlenost, obrazovna nejednakost), ali ne u smislu osporavanja njihove validnosti, već samo u pravcu smanjivanja jačine njihovog uticaja i poštovanja (Kornhauser, 1978).

Teorije koje se zasnivaju na postojanju specifične kulture ne podrazumevaju postojanje normativnog i vrednosnog konsenzusa već insistiraju na tezi da specifična grupa formuliše vrednosti koje se pojavljuju kao podrška ponašanjima koje pripadnici druge grupe mogu videti kao devijantna. Odbijanje da se postupi na način koji je podudaran potkulturnom vrednosnom sistemu dovodi do izopštavanja pojedinca iz potkulturne zajednice (Wolfgang and Ferracuti 1967). U istraživanjima urbanih potkultura nasilja pokazalo se da strukturna i kulturna objašnjenja mogu biti istovremeno ustanovljena kao dva zasebna koncepta koja nezavisno doprinose nasilnom kriminalitetu (Wilson 1987; Anderson 1999).

Potkultura nasilja predstavlja izdvojeni sistem normi, pravila ponašanja, kažnjavanja i nagrađivanja koji se formira mimo ili u suprotnosti sa dominantnim vrednosno-normativnim sistemom, faktički hipertrofirajući njegove određene elemente (prevashodno očuvanje tradicionalnih vrednosti patrijarhata i tako shvaćene muškosti). Potkultura nasilja predstavlja opstanak, ili regresiju u izrazito hijerarhijski organizovanu zajednicu, a nasilno ponašanje se pojavljuje kao posledica pronasilnih vrednosti i stavova, na osnovu kojih je utvrđen poredak unutar te potkulture. Ugled, čast i hrabrost su karakteristike najvažnijih pripadnika ove potkulture i njihova se snaga meri kriterijumima koji su formirani unutar potkulture. Dok su za pripadnike ostatka društva oni često nerazumni i

brutalni, pripadnici potkulture ih interiorizuju kao ispravne i slede bez osećanja krivice (Pavićević,2013)..

Odgovor na pitanje kako ove potkulture nastaju nisu dali ni tvorci ove teorije. Smatrali su da su ideje generisane u prošlosti odgovorne za njihovo postojanje, u većoj meri nego socijalni uslovi. Potkultura nasilja iznikla je iz prošlosti iz specifičnih istorijskih razloga, a onda je prenošena iz generacije u generaciju, kao set ideja, bez obzira na to što su se razlozi zbog kojih je nastala izgubili (Ignjatović:2011).

Specifični elementi južnjačke kulture u Americi, koji doprinose višim stopama nasilnog kriminaliteta identifikovani su u studiji zasnovanoj na anketi o različitim stavovima i ponašanjima i odnose se na generalno visoku porodičnu podršku i odobravanje nasilja odrasloj muškoj osobi u kažnjavanju stranaca koji se ogreše o vladajuće kodekse ponašanja (Ellison,1991).

Ideja o potkulturi nasilja na američkom Jugu potiče od istorijskih narativa o doseljenicima koji su prvi naselili taj region, nenaseljen, bez infrastrukture i sa vrlo malo državnih mehanizama koji su mogli da zaštite svoje stanovnike ili njihovu imovnu. Oni su bili izloženi stalnoj krađi i gubicima i u odsustvu značajnog prisutva zvanične vlasti doseljenici su bili prinuđeni da pribegnu samozaštiti. Usled potrebe da se sami odbrane od potencijalnih lopova i zločinaca oni su morali da usvoje izgled "žilavosti i čvrstine." Takvo ponašanje se razvilo u "kulturu časti" u kojoj se na svaku uvredu ili pretnju porodici, licu ili imovini pruža brzi i nasilni odgovor (Nisbett and Cohen 1996). Veza između časti i upotrebe nasilja ima ulogu u vrednovanju ponašanja koje uključuje: 1.čast kao besmrtnu hrabrost i vrednost, posebno kao odbranu i osvetu protiv zlodela počinjenog porodici ili zajednici od strane neprijatelja; 2.vажnost mišljenja drugih kao neizostavan deo ličnog identiteta i merilo samopoštovanja; 3.fizički izgled i žestinu volje kao znak unutrašnje snage; 4.odbranu muškog integriteta uz pomešani strah i ljubav prema ženi (Wyatt-Brown, 1986:27). U kulturi časti nasilje se shvata kao "svirepost volje", čvrstina neopohodna da se uradi sve što je potrebno, pa čak i ako to znači angažovanje nasilja. Posebno je ono važno, kada je potrebno suprotstaviti se i osvetiti neprijatelju. Sposobnost da se nasiljem odgovori na uvredu čini osnovnu karakteristiku muške glave porodice. Ispoljavanje moći u samoodbrani pojedinca projektuje se u stavu i spremnosti da se podnese ranjavanje, pa i smrt u slučajevima iskazanog nepoštovanja i uvrede. U suprotnom, pojedinac rizikuje da bude okarakterisan kao slab i bez sposobnosti da zaštiti sebe i ono što je njegovo. Nasilje čini sastavni deo tradicionalne definicije hrabrosti i moralnog

karaktera. Uvažavanje kodeksa časti je deo legitimizacije nasilja u potkulturi nasilja.

Kritičari kulturne teorije koji polaze od strukturnog makro-nivoa presudnim smatraju varijable kao što su oskudica, nejednakost, tip domaćinstva, obrazovna struktura, smatrajući da one najznačajnije utiču na stepen poštovanja normi i stopu kriminaliteta i nasilja. Na kraju, kao što je već rečeno, pojedini teoretičari su ponudili analitičke modele koji uključuju visok nivo strukturnih nedostataka i specifične kulturne stavove i vrednosti koji nezavisno doprinose nasilničkom kriminalitetu (Wilson, 1987; Anderson, 1999).

Takođe, treba imati u vidu, da se potkultura nasilja ne pojavljuje samo kao etno-istorijski ili socijalno-demografski fenomen, već predstavlja potkulturu grupe koja se formira na osnovu različitih vrsta i oblika udruživanja (vršnjačka, školska, profesionalna, sportska, kriminalna, politička isl.).

U tom smislu, se može zaključiti da se potkultura nasilja u teoriji tumačila na tri načina: kao karakteristika pojedinih regiona, kao karakteristika pojedinih segmenta društva (rasnih, klasnih, etničkih) i kao svojstvo specifičnih užih grupa u okviru društva. Postavlja se pitanje u kakvoj relaciji stoje ova tri nivoa i da li postoji njihova međusobna povezanost. Takođe, je značajno ustanoviti koji društveni procesi i situacije dovode do jačanja potkulture nasilja bez obzira na kom nivou se ona pojavljuje (Pavićević, 2013)

POTKULTURA NASILJA U SRBIJI

Razvoj ili oživljavanje potkulture nasilja javlja se u društvima ili društvenim situacijama koje predstavljaju kombinaciju ograničene državne zaštite i ekonomskog sistema koji se generiše oko oskudnih resursa. Granični mentalitet se pojavljuje kao posledica gubitka sopstvenih resursa, posebno kod muškaraca koji osećaju potrebu da se realizuju kroz prihvatanje hiper-muških osobina da bi obezbedili kakvu-takvu zaštitu imovine, porodice i samopoštovanje (videti Nisbett i Cohen, 1997). Upotreba nasilja postaje potreba i dobija opravdanje koje se odnosi na očuvanje ugleda i vrednosti samozaštite. Osetljivost na uvrede i spremnost da se kažnjavanje i pravda uzmu u sopstvene ruke indikativni su za kulturu časti (Nisbett i Cohen, 1997:57). Njihova analiza na makro-nivou je pokazala da postoji institucionalna podrška kulturi nasilja koja se ogleda u zakonima, socijalnoj politici i delovanju institucija koji su povezani sa kolektivnim izrazima kulture. Primena prava i kvalitet socijalnih institucija su od ključnog značaja za ponašanje građana i definisanje onoga što je prihvatljivo i neprihvatljivo.

One ne izražavaju samo individualne vrednosti, već su u povratnoj sprezi i oblikuju ih (Nisbett i Cohen, 1997:58). Institucionalna podrška kulturi nasilja podrazumeva odnos prema korišćenju telesnog kažnjavanja, nasilju u porodici, kontroli oružja i pitanjima odbrane zemlje. Kao centralna karakteristika koja pogoduje uspostavljanju potkulture nasilja pojavljuje se izostanak pravne i institucionalne regulative. Zakonska konfuzija, ili njihovo slabljenje dovodi do vakuma koji proglašava nasilje za dominantni oblik samoodbrane. Shodno ovom objašnjenju pro-nasilne vrednosti imaju poreklo u istorijskom i tradicijskom nasleđu koje se "aktivira" u situacijama lične i socijalne ugroženosti.

Srbija je tokom devedesetih godina prošlog veka, imala visoko zadovoljene sve uslove za jačanje potkulture nasilja. Ona je ispunila vakume koji su nastali razaranjem vrednosnih i normativnih regulativa. U kulturi siromaštva formirale su se vrednosti potekle iz rasprostranjenog stanja nemoći i marginalnosti. Konceptualizacija potkulture nasilja je bila determinisana sve izraženijom nejednakošću koja je dovođila do "patoloških" ili "nenormalnih kulturnih vrednosti".

Pro-nasilne vrednosti usvajane su u procesu odbacivanja konvencionalnih vrednosti koje su se doživljavale kao nepravedne, neadekvatne i u moralnom smislu nedosledne. Uzdizanje "ulične pravde" i "uličnog koda" u Srbiji devedesetih, bilo je povezano sa rasprostranjenim sivim i crnim ekonomskim tokovima koji su omogućavali opstanak širokim slojevima stanovništva i bogaćenje privilegovanim prokriminalnim i kriminalnim elitama. Poslovanje u suprotnosti sa pravnim i legalnim normama, ilegalno tržište, ekonomska polarizacija i marginalizacija većine društvenih slojeva doveli su do valorizovanja vrednosti i normi potkulture nasilja koje su nudile mogućnost egzistencijalnog i psihološkog opstanka. Uzajamno jačanje potkulture nasilja i kriminala, njihova afirmacija na širokom društvenom planu ogledala se u agresivnoj, neprijateljskoj i patron-klijent strukturisanoj, mačističkoj kulturi nasilja srpskog društva devedesetih (Pavićević, 2013).

Sa druge strane, talas nasilja sa shodnim obrascima ponašanja i uzora tražio je svoje opravdanje u porošlosti. Parohijalizam – retraditionalizacija nezapadnih kultura kao reakcija na proces demokratizacije (Hantington, 2000) produkovao je etničke, religijske i nacionalističke derivate mitsko-ritualne svesti. Nasilje se sagledavlo kao neophodno sredstvo u očuvanju etno-tradicijskog identiteta zasnovanog na mržnji prema ideološki definisanom neprijatelju nacije. Tradicija se vraća kao poslednja mogućnost odbrane identiteta i integriteta pred rasturenim svetom i gubitkom mogućnosti za normalan i uređeni život. Potkultura nasilja raširila se u celom socijalnom i kulturnom prostoru, sa posebno izraženim i

radikalnim ispoljavanjima u pojedinim društvenim grupama (omladinske huliganske grupacije, pojedine političke partije, bezbedonosne strukture, paravojne grupacije, kriminalno podzemlje, većina medija). Junaštvo, čast, nepokornost, inat, hrabrost, ratnička prošlost vrednosno su podupirali ksenofobiju, mržnju i nasilje. Oni su činili elemente novog vrednosnog poretka koji se nudio u okviru novog/starog ideološkog diskursa oslonjenog na narative o istoriji, tradiciji, nacionalnoj slobodi, slavi i junačkoj avanturi.

Nakon demokratskih promena koje su od dvehiljadite godine započete, sa vrlo problematičnom putanjom, moglo bi se zaključiti da se potkultura nasilja shvaćena u nacionalističkom i šovinističkom ključu postepeno vraća u prostore društvene margine. Izvor društvenog nasilja, sve više, postaje tržište u senci globalizacije, ostvarivanje ekonomske prednosti i definisanje onoga što je poželjno, normativno i prihvatljivo sa stanovišta eskalacije tako shvaćenog nasilja. Nasilje se ogleda u načinu na koji su političke elite vršile bezskrupulozno i kriminalizovano prevođenje društvene svojine u privatnu, ali i razumevanju demokratskih promena od strane širih društvenih slojeva. Ono se pre svega odnosi na sticanje što boljih pozicija u hijerarhiji novog materijalističko-kompetitivnog društvenog poretka u kome će se mogućnosti potrošnje sagledavati kao osnovni cilj.

Susretanje potkulture nasilja i kulture nasilja opstaje i nadalje u srpskom društvu, i to u nekoliko ključnih tačka. To su preovlađujuća dihotomija neprijatelj - prijatelj koja svako rivalstvo prevodi u crno-beli svet bez šansi za kompromis i saradnju. Model prijatelj-neprijatelj kao obrazac percepcije povezan je sa pseudo-moralnim diskursom o časti i potrebi da se konflikti rešavaju na liniji "milo za drago". Posebno je izražen kod mladih ljudi koji čin nasilja vrše usled besciljne mržnje, pražnjenja nekanalisane energije i dosade koja nastaje kao posledica kratkoročnog hedonizma kao dominantne vrednosti. Tako se, ujedno, stiču pozicije u hijerarhiji potkulture nasilja. Izbor da se konflikti nasilno rešavaju uključuju izrazitu netoleranciju i manihejski pogled na svet koji prezire nijanse i praštanje.

Drugi obrazac ponašanja koji promovise proizvoljnu upotrebu nasilja uključuje mačo kult koji je povezan sa nemilosrdnim, brutalnim i zapovedničkim ponašanjem pojedinaca koji stiču veliki ugled u direktnoj konfrontaciji sa neprijateljem. Smrt se banalizuje hipertrofijom hedonističkog stila života koji uključuje opijanje, drogu, odbacivanje budućnosti, isticanje trenutka koji bi trebalo da bude proživljen burno i razuzdano. Njihova filozofija života kombinuje hedonizam i prezir prema zajedničkim vrednostima civilizovanog sveta koji su zasnovani na fundamentalnoj vrednosti poštovanja fizičkog integriteta. Saosećanje kao

osnova socijalne solidarnosti se tretira kao slabost. Međutim, često su mladi ljudi, pripadnici potkulture nasilja, samo sredstvo izvršenja nasilnih radnji iza kojih su skriveni kriminogeni i lukrativni interesi ljudi iz senke.

Nasilje će biti verovatnije u društvima ili lokalnim sredinama koje karakteriše stalna pretnja za individualnu bezbednost, materijalni i socijalni slom, i u društvima sa slabim ili udaljenim državnim organima. Kultura nasilja nije samo proizvod protekle tradicije, već i aktuelnih potreba. To je jedan od razloga, što je kultura nasilja često otporna na promenu koja podrazumeva nametanje novih oblika državne vlasti nad ljudima koji traže ličnu osvetu (Wood, 2007). Međutim, treba imati u vidu, da uzdizanje *negativiteta*, posebno među mladim ljudima, predstavlja posledicu i simptom nečeg što bi se moglo nazvati *krizom smisla*. Niz "dekonstrukcija" karakterističnih za pozni modernitet doveo je do dekonstrukcije realnosti koja postaje obesmišljena i destimuliše volju za aktivnim i motivisanim životom. Intenzivirano nasilje je reakcija društva na tačku u kojoj je dekonstrukcija prerasla u destrukciju.

KULTURA NASILJA I NASILNA KULTURA

Pojam potkulture nasilja se razlikuje od kulture nasilja. Prva predstavlja odstupanje od preovlađujućeg konsezusa o normama i vrednostima i ograničena je na određene oblasti, zajednice ili grupe (adolescenti, siromašni, pripadnici zajednica sa ograničenim mogućnostima za napredovanje i socijalni uspeh). Ona protestuje protiv društva u celini prihvatanjem nasilnih metoda rešavanja konflikata. Pozivanje na prinudu i nasilje često stvaraju osećanje identiteta, ali stoje u suprotnosti sa tekovinama modernih društava koji nikada direktno ne podstiču protivzakonito nasilje. Postoje dva osnovna razloga za to. Prvi je, da moderna država ima monopol nad vršenjem nasilja, i ukoliko to nije u stanju reč je o privremenim periodima nereda koji moraju biti rešeni. Proizvoljno vršenje nasilja od strane pojedinaca ili organizovanih grupa predstavlja marginalni fenomen sa kojim društvo, manje ili više, uspešno mora da se izbori. Drugi razlog se odnosi na neku vrstu međunarodne kontrole u praćenju kršenja ljudskih prava.

Ukoliko i postoji nasilna praksa koja je prihvaćena od društva kao celine moraju se tražiti indirektno ili prikrivene indikacije koje podstiču nasilje u normativno odobrenim dispozicijama ili u konceptulanoj ili ideološkoj postavci. Činjenice nasilja često govore same za sebe, a da bi se saznalo kako su one podržane i ugrađene u dominantnu kulturu moraju se razmatrati centralne vrednosti društva (Waldmann, 2007).

U analizi problema kulture nasilja u Kolumbiji identifikovane su tri grupe indikatora koji ukazuju na prisustvo kulture nasilja u društvu. Prvi su, strukturni indikatori koji porizlaze iz prirode i rasprostranjenosti nasilja (frekvencija i intenzitet nasilja u socijalnom i geografskom prostoru). Drugi faktor se odnosi na kolektivnu mentalnu sklonost nasilju i njenoj socijalno-kulturnoj uronjenosti u najširem smislu. Treći faktor, podrazumeva izostanak tabua i normativne zaštite koja bi ograničavali upotrebu nasilja (Waldmann, 2007: 65).

Popularna kultura, pre svega, posredovna medijima i industrijom zabave obuhvata spektakl nasilja, brutalni muški autoritet, kao i imunitet i ravnodušnost spram činjenica nasilja u gotovo svim sferama društvenog života. Praksa nasilja postala je uobičajeno dnevno iskustvo u kome ljudi više nisu samo voajeri tih strahota, već i saučesnici koji se oslanjaju na nasilje.

Spektal sugerije želju društva za spavanjem (Debord, 1994). Spektakl je u naponu i potčinjen je snagama neoliberalizma koji promovišu mešavinu infantilizma, brutalnosti, odbacivanja i bezakonja. Kasino kapitalizam hrani spektakl, obezbeđuje trijumf forme nad suštinom. Ljudi više ne mogu zamisliti zadovoljstvo u bilo kom drugom smislu osim kroz nemilosrdne prizore bezrazložnog nasilja i okrutnosti, čak i onda kada tuguju zbog njegovih tragičnih posledica (Giroux, 2012). Različiti izrazi ekstremnog nasilja se beskonačno reprodukuju u različitim kulturnim aparaturnama koje funkcionišu u nizu drugih ekonomskih i političkih snaga u legitimnoj kulturi okrutnosti i odbacivanja u svakodnevnom životu. Zadovoljstvo je kolonizovano u službi nasilja jačajući tvrdnju da "postoji eho pornografije u maksimiziranju zadovoljstva nasilja". Takvo nasilje promovise stanje moralne, emocionalne i inetelektualne anestezije u kojoj se stvarno nasilje čini kao tehnički nesavršeno u odnosu na svoje holivudske, televizijske i ekranizovne kulturne verzije. Nasilje se promovise i kroz idiotizam kulture slavnih koja predstavlja napad na sam duh i radikalnu maštu. Koreni nasilja nisu samo lični, oni leže u domenu nekog nedokučivog emocionalnog poremećaja (Giroux, 2013). Socijalna patologija i kolektivna amnezija sakrivaju dublje strukturne i simboličke dimenzije nasilja i proizvode slabu moralnu i političku reakciju. Kolektivna amnezija obezbeđuje preduslov za autoritarnu brutalnost. Neoliberalni kapitalizam je stvorio niz kulturnih aparatura koje su zasnovane ne ispraznosti kulture slavnih, konformizmu i infantilizaciji. Estetika hiper nasilja i pedagogija infantilnosti podstiču aroganciju, sputavaju kritički razum, i na kraju vode u represiju. Glavni mediji su opsednuti nasiljem, jer je ono postalo roba koja povećava gledanosti i snažno odjekuje.

U radikalnoj kritici američkog društva, Žiro (Giroux) ističe da država i korporativno nasilje spajaju pljačku javnih riznica, smanjivanje fondova

javnim školama, ukidanje socijalnih odredbi, kreiranje politika koje šire siromaštvo, beskućništvo, nedostatak zdravstvene zaštite i svih neophodnih uslova koji su osnova za održavanje minimuma ljudskog dostojanstva (Giroux, 2013). Preokupacija svakodnevnim preživljavanjem je naterala ljude da prestanu da gledaju napred i da uronu u kulturu straha, nesigurnosti i nadzora. Umesto modela pravde i socijalne odgovornosti država je postala prototip bezakonja, simbol korupcije, kažnjavanja i pohlepe. Nasilje je postalo ne samo temelj korporativnog suvereniteta, ono je postalo ideološka brana zdravom razumu. Pod kazino kapitalizmom država je postala neprijatelj i garant legitimizacije nezakonosti, normalizacije nasilja i sile. Sama subjektivnost je postala hiper-maskulizirana, transformisana u proslavi agresivnog i nasilnog.

Umesto da promovišu demokratske vrednosti i poštovanje prema drugima koje uključuje društvenu odgovornost institucije su organizovane za proizvodnju nasilja, u školama, zatvorima, i u glavnim ekonomskim institucijama. Finansijski oligarsi, apostoli kazino kapitalizma promovišu oblik društvenog nasilja koji se može nazvati "ganksterski režim". Komanda sveopšte privatizacije iznedrila je "kulturu surovosti" koja poznaje samo pravo jačeg, bez milosti za slabije, usamljene, bolesne, nezaposlene i siromašne.

SRBIJA - POTKULTURA NASILJA, KULTURA NASILJA ILI NASILNA KULTURA

Uzimanje zakona u svoje ruke i ostvarivanje ciljeva mimo i nasuprot zakona upotrebom prinude i nasilja bilo je tipično za period devedesetih godina prošlog veka u Srbiji. Sklonost ka takvoj rutinizaciji kolektivnog nasilja poticala je od bliskosti aktuelnog ratnog sukoba, i činjenice da je u tim okolnostima nasilje omogućavalo sticanje poštovanja i uspeha.

Izlazak iz kulture nasilja koja je bila dominantna devedesetih godina prošlog veka u Srbiji, odvijao se kroz proces demokratizacije zasnovanom na vrednostima građanskog društva, zagarantovanim pravima i slobodama pojedinaca. Pored sporosti ovog procesa, u sferi kulture se paralelno odvijao intezivni i stihijski upliv vrednosti materijalističke kulture koja postaje novi izvor nasilja.

Kontinuitet različitih kulturnih obrazaca koji podstiču nasilje u srpskom društvu u poslednjih davadeset godina ogleda se u snažnoj zastupljenosti različitih sprega kulture i nasilja o kojima je prethodno bila reč. One se međusobno prepliću, prožimaju i podstiču u permanetnim okolnostima institucionalne slabosti i institucionalizovane opscenosti. Takvo stanje čini

da se društveno okruženje neprekidno doživljava kao neprijateljsko čime se smanjuju lični i društveni kapaciteti za razvijanje demokratskog, otvorenog i odgovornog odnosa prema drugima. Neprijateljski, podozriv i nepoverljiv odnos prema bližem i daljem socijalnom okruženju preovlađuje u svakodnevnom životu ljudi u Srbiji. Time se zatvara krug nemogućnosti uspostavljanja društvenih i kulturnih uslova koji će ublažiti anksioznost i napetost u rešavanju mnogobrojnih problema sa kojima se srpsko društvo suočava. Nasilje se pojavljuje kao nužno u različitim patološkim formama. Kako pronaći izlaz iz neprekidne smene kulturnih i ideoloških koncepata koji slave nasilje? Kako uspostaviti izgubljeni "moralni kompas" u stalnoj sprezi nasilja, kulture i politike u okolnostima nerazvijenih demokratskih, institucionalnih i kulturnih kapaciteta?

Bujanje potkulture nasilja je bilo svojstveno vremenu u kome je individualno nasilje korespondiralo sa potrebom za samoodbranom u okolnostima društvenog haosa, a kultura nasilja je bila produkt visoko kriminalizovane države i društva. Umesto da se dubokom i temeljnom dekriminalizacijom društva prevaziđu ove slabosti, one su ojačane dolaskom nasilne kulture neoliberalizma u procesu instaliranja falične demokratije materijalnog. Nasilje i politika su se međusobno proželi suzbijajući uslove za izgradnju demokratskog društvenog poretka, čineći sastavni deo obrazovnih i kulturnih institucija koje sugerišu da je nasilje normalan i prihvatljiv način u rešavanju konflikata. Posebno mladi ljudi, koji sve više zapadaju u zone terminalne isključenosti, jer nemaju posao i perspektivu, odustaju od diskursa demokratije (Giroux, 2013). Ova sumorna realnost proizvela je nevericu u moć mašte, građanske političke volje i otvorenost demokratije. Smena kolektivističkih ideologija dovela je do individualizma definisanog materijalnim, a lična i građanska odgovornost je svedena na potrošačko-konformističke zahteve novog tržišnog poretka. Društvena solidarnost je nestala u zombijevskom parazitizmu društvenih elita, tako i apatiji širokih društvenih slojeva čiji se resantiman zagušuje opasnim populizmom.

Potkultura nasilja nije osporena nasilnom kulturom neoliberalizma, ona samo menja motive, simbole i uzroke. Produkcija nasilja, velikim delom potiče iz nemogućnosti adekvatnog pozicioniranja u vertikalnoj hijerarhiji koju determinišu materijalističke vrednosti i konzumerska kultura koja, gotovo da nema alternativu. Potkultura nasilja se sužava na uske, pretežno omladinske grupacije (huligani, ekstremni desničarski pokreti) i one predstavljaju još radikalnije izraženi infantilizam, brutalnost i mačizam unutar novouspostavljenog tržišnog poretka. Čast i junaštvo postaju drugorazredni

motivi potkulture nasilja u Srbiji, dok potreba za potvrđivanjem nestabilnog ega¹ postaje jedan od glavnih motiva pripadnosti pronasilnim gurpacijama. Regresija u različite vidove nasilničke bratske solidarnosti koja se okuplja oko anti-građanskih ideja ostaje tipična za potkulturu nasilja u Srbiji (Pavićević,2013).

Međutim, činjenica da potkultura nasilja gubi ideološki značaj na širem društvenom planu nije znak smanjivanja nasilja, već se paradoksalno, nasilje oslobođeno ideologije pojačava na nivou cele društvene zajednice. Ono postaje nepredvidljivo, nasumično, okrenuto ka bliskom porodičnom i susedskom okruženju, surovo u svojoj proizvoljnosti i tragičnim posledicama. Ekstremizam pojedinih nasilničkih grupa ostaje nerešeni problem, ali mnogo veći problem predstavlja nasleđe "ražalovane" retraditionalizovane potkulture nasilja koja je obećavala povratak muškog ponosa. Nasilje, posebno muško, ostaje kao jedino sredstvo izražavanja očaja zbog oduzete iluzije o sposobnosti da se ostvari patrijahatom normirana uloga muškarca, i to u uslovima teške ekonomske, ali i moralne krize.

Postavljanje pitanja smisla se odnosi na konačnu pobjedu kulture u kojoj su društveni odnosi posredovani tržištem (Pavićević, 2013). To je kultura koja ne poznaje simbole, motive i solidarnost društvenih odnosa kakvi važe u kolektivnim ideologijama. Hiperkomercijalizacijom svih segmenata društvenog i kulturnog života, društvena stvarnost postaje neprepoznatljivo polje izrazito nejednakih mogućnosti koje ukida svaku vrstu društvene solidarnosti. Nasuprot prethodnom periodu u kome su bes, frustracije i mržnja bili usmereni ka kolektivno utvrđenim metama, u novom političkom ambijentu nema jasnog ideološki definisanog neprijatelja, te se negativna osećanja pretvaraju u paranoidni doživljaj bliskog okruženja kao neprijateljskog. Problem se više ne pojavljuje u motivima koji predstavljaju poziv na nasilje, već u nedostatku motiva da se ne posegne za nasiljem. Nacija, religija, tradicija, junaštvo, čast, gube simbolički značaj pred realnošću koja je determinisana stepenom uspeha na različitim tržištima, od kojih nijedno ne garantuje sigurnost. Čak se ni pristajanje na bespoštednu kompetitivnost ne pojavljuje kao garant uspeha, jer su mogućnosti oskudne, monopolizovane i obećavajuće samo za neznatni procenat privilegovanih. Neuspeh, kao verovatniji ishod napora koje pojedinac ulaže za postizanjem kakve takve socijalne pozicije može rezultirati totalnom apatijom ili totalnim nasiljem.

---

¹ O labilnom samopouzdanju kao dominantnom faktoru nasilja videti u knjizi *Nasilje kao odgovor* (Pavićević, Kron i Simeunović-Patić, 2013)

Pored činjenice da nasilje poprima neshvatljivo surove forme ispoljavanja, postaje sve učestalije i predstavlja konstantnu društvenu opasnost, posebnu društvenu pretnju predstavlja latentni i prigušeni nasilni potencijal apatičnih i odbačenih ljudskih viškova. Treba uvek imati u vidu da su populističke politike najsposobnije da aktiviraju kolektivno nasilje i okrenu ga razaranju i kolektivnom samouništenju.

Koliko god da se potkultura nasilja u pojedinim desničarskim i ekstremističkim grupacijama artikuliše kao otpor konzumerskoj kulturi Zapada ona je inkorporirana od strane te iste kulture. Ekstremističke grupe koje se okupljaju oko antimodernih, mačističkih, profašističkih i ksenofobičnih ideja predstavljaju pseudootpor dominaciji tržištem uspostavljene hijerarhije, jer sami predstavljaju granične elemente te kulture, a u osnovi su vođeni težnjom da se u njoj što bolje smeste. Međutim, oslobođeno nasilje, pogađa sve segmente društva na način koji nije bio poznat u skorijoj istoriji srpskog društva. Ono se pojavljuje kao mnogo značajniji problem koji se mora rešavati pružanjem smislenog odgovora na pitanje vrednosti i značaja ljudske egzistencije u srpskom društvu danas (Pavićević, 2013).

ZAKLJUČAK

Novi politički ciljevi mogu doneti zaokret u percepciji političkog neprijatelja. Međutim, ljudi i dalje trpe neumanjeni pritisak izrazito nepovoljnih društveno-ekonomskih okolnosti. Mada je aktuelna politička elita u Srbiji, uslovno rečeno, opozvala tradicionalne ideološke neprijatelje (najčešće označene u nacionalističkom ključu), ostaje pitanje šta se na individualnom i kolektivnom nivou dešava sa negativnim osećanjima koja su bila ka njima usmerena. Da li i ona mogu da nestanu ukoliko prethodno nisu realizovane društvene i kulturne pretpostavke prijateljskog i nekofliktnog diskursa koji podržavaju toleranciju, solidarnost i empatiju kao modus socijalne interakcije? Da li sagledavamo prijatelje izvan kriterijuma koji je definisan postojanjem političkog neprijatelja. Da je odgovor na ovo pitanje odrečan pokazuju dva preovlađujuće socijalno-psihološke reakcije postkonfliktnog društva Srbije, a to su sa jedne strane, apatija i cinizam, a sa druge, pojačano brutalno i nepredvidljivo nasilje koje se sve više odigrava u bliskom porodičnom i susedskom okruženju. Pitanje u ime čega činim nasilje zamenjeno je pitanjem u ime čega da ne činim nasilje?

Nasilje, čini se, nikada nije samo nasilje. Ono proizlazi iz nejednakosti, kako političke, tako i perceptivne. Kroz nasilje se može ostvariti fizička i simbolička dominacija identiteta pojedinaca i grupa. Ono često nosi jednu

vrstu komunikativne snage, a bol koji nanosi je fizički i simbolički. Bol javne degradacije povezan je sa značenjima nasilja koji su podjednako bitni i za počinioaca, i za žrtvu. Širok spektar uznemirujućih nasilnih događaja - neonacistički napadi, seksualni delikti, zločini različitih nasilničkih bandi mogu se shvatiti kao oblici ritualnog nasilja dizajnirani tako da degradiraju identitet žrtava i da nametnu za njih niz željenih značenja koja će opstati dugo nakon što fizički bol izbledi (Ferrel,2008). Njihova strašna posledica leži u složenoj povezanosti sa kulturnim značenjima. Nasilje je utkano u slike koje pronosi svet globalne komunikacije. Proslava nasilja je deo kulturne produkcije identiteta, smisla i značenja, nažalost, prečesto, zasnovanih na nejednakosti, teroru i ideologiji. Kapitalizam se pojavljuje kao kulturno preduzeće i njegova ekonomija se ostvaruje u kulturi – on je sistem dominacije čija je ekonomska i politička održivost zasnovana na kulturnim dostignućima. Njegovi zločini i njihova kontrola su, takođe, uslovljeni tržišnim načinom života, reklamnim mašinerijama koje prodaju potrebe, identitete i utiču na osećanje pripadnosti. Uslužna ekonomija zasnovana na zamišljenim zadovoljstvima deo je kulturne produkcije koja iza ideologije slobodne trgovine i rasta ekonomskih mogućnosti skriva gulage fabrika sa jeftinom radnom snagom. Ulazak potrošačkog kapitalizma u društveni život menja pretpostavke nasilja i zločina koji se vrte u krugu institucionalizovane nehumanosti koja mu je velikoj meri svojstvena.

U skladu sa tim, činjenice nasilja neće biti same od sebe ukinute demokratskom promenom, političkim iskazima ili kampanjama o značaju smanjenja nasilja. Kultura je mesto u kome se odvija neprekidna smena kulturnih obrazaca koji slave nasilje, ali i mesto koje može zaustaviti i izmeniti taj kontinuitet promocijom univerzalnih ljudskih vrednosti na svim nivoima. Iako je potkultura nasilja marginalizovana, nasilje ostaje okosnica produkcije kulturnih i društvenih relacija u sklopu hiperkomercijalizacije i banalizacije kulturnih vrednosti. Nasilje nije više deo ideološko-nacionalističkih opsena koje skrivaju činjenice društvene realnosti (konverziju političkog u ekonomski kapital od strane vladajućih elita). Ono se ispoljava kao rezultat uspostavljanja novog društvenog, ekonomskog i kulturnog poretka u duhu korporativnog kapitalizma. Taj proces protiče u potpunoj nespremnosti odgovornih društvenih i kulturnih aktera da se sa njime suoče izvan granica ličnog interesa. Nespremnost se ogleda u širokom spektru zloupotreba, neznanja, neregularnosti, nebrige i nestručnosti. Globalizacija u velikoj meri podrazumeva politiku koja je postajući globalna, postala nesputana od politike nacionalnih država, manje kontrolisana, arogantnija i sve više začarana u svojoj potrazi za resursima, profitima i bogatstvima (Giroux, 2013). Za razumevanje tog procesa odgovorne su lokalne vladajuće elite koje u kontinuitetu

ispoljavaju nedovoljno sposobnosti u balansiranju uticaja i efekata spoljnih i unutrašnjih društvenih procesa. Savremeni svet brzih pokreta koji se kreće tele-komunikacijskim mrežama emituje slike nasilja nastale u ekspanzionističkoj putanji kasnog kapitalizma. On nastavlja da kontaminira jednu zajednicu za drugom oblikujući društveni život u nizu pljačkaških susreta, kao i svakodnevnim kriminogenim očekivanjima materijalnih pogodnosti. Globalne trajektorije kolektivitete pretvaraju u tržišta, ljude u potrošače, a iskustva i emocije u proizvode (Ferrel,2008).

Jedan od načina da se otvori put istinskom demokratskom dijalogu koji će kritički razmatrati pozitivne i negativne posledice aktuelnih, nekad i neminovnih društvenih procesa je oslobađanje i jačanje javne sfere. Ona se gradi nasuprot i mimo tabloidnih istina, politikantskih razračunavanja i intelektualne somnabulentnosti koja je ostaje kontuzovana pred interesima korporativnog kapitalizma, ili bilo kog drugog partikularnog interesa. Razvijanje institucija koje stvaraju kapacitet za kritiku, promišljanje i uspostavljanje društvene odgovornosti stoje u osnovi društvenih napora za suzbijanje nasilja. Demokratija zahteva određeni tip građanina čiji interes nije definisan najužim ličnim potrebama. Međutim, angažovani i društveno odgovorni građani stiču delatno samopouzdanje i ličnu autonomiju u društvenom i kulturnom ambijentu koji obezbeđuje sigurnost smanjujući strah i uznemirenost.

Kako izaći iz začarnog kruga? Kako radikalno individualizovanu kompetitivnu materijalističku kulturu korporativnog kapitalizma adekvatno kanalisati u okolnostima oskudice, slabih institucija i vrednosne konfuzije ?

U periodu socijalizma je postojala društvena solidarnost kao humani odgovor na faktičku nejednakost skrivenu iza demagoški proklamovane jednakosti. U toku procesa transformacije ogoljena je ekstremna društvena i ekonomska polarizaciju, a društvena solidarnost je definitivno izmeštena u polje neformalnih mreža koje podrazumevaju partikularne društvene interese. Na planu opšteg društvenog interesa zavladała je moralna tupost. Bilo bi veoma rizično ukoliko bi izlazak iz nje bio izazvan pokličima populizma koji, po pravilu, regrutuje i objedinjuje celokupno društveno nasilje ka destrukciji i samodestrukciji.

Ključ u razrešenju problema kakav je intenziviranje nasilja leži u emancipatorskim procesima i zbog toga ga treba tražiti u oblasti obrazovanja i kreiranju alternativnih javnih sfera. U okviru ovih institucija treba podsticati kritičko mišljenje, pozivati na kompromis i saradnju. Obrazovanje ne sme postati biznis za koji se kandiduju samo privilegovani u meri sopstvene koristi. Pedagoške i obrazovne snage su od ključnog značaja za proizvodnju subjektivnosti, identiteta, dispozicija i sposobnosti

koje mogu da stanu nasuprot različitim pretnjama koje mobilisu stav protiv stvarne ideje pravde i demokratije svodeći ih na partikularizovane istine i isprazne formalne procedure.

Autoritarne upravljačke strukture se moraju zameniti alternativnim javnim sferama. Obrazovanje je prostor u kome se uči kako misliti kritički i kako braniti pretpostavke demokratije kroz stalno preispitivanje društvene stvarnosti. Pedagozi, intelektualci, mladi ljudi, umetnici, novinari i drugi moraju razvijati ideju da je za društvo od najvećeg značaja odbrana institucija, prava i sposobnosti za kritičko mišljenje kroz informisani dijalog kome nema kraja. Razvrstavanje ljudi na potrošače ili radnu snagu deo je dominantnog nasilja kome se ljudi na individualnom nivou mogu suprotstaviti razvijanjem ličnih potencijala za kompromis, saradnju i altruizam čime će izbeći pretpostavke za jačanje kolektivnog nasilja.

REFERENCE

- (1) Anderson, E. (1999) *Code of the Street: Decency, Violence and the Moral Life of the Inner City*. New York, NY: W. W. Norton and Co
- (2) Blau, J. and P. Blau. (1982) "The Cost of Inequality: Metropolitan Structure and Violent Crime." *American Sociological Review*, 47(1): 114-129.
- (3) Galtung, J.(1990) Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3, pp. 291-305.
- (4) Giroux, H. (2012) *Colorado Shooting Is About More Than Gun Culture*, Truth-out.org.
- (5) Giroux, H. (2013) *Cultures of Violence in the Age of Casino Capitalism*, Truth-out.org.
- (6) Ellison, C. (1991) "An Eye for an Eye? A Note on the Subculture of Violence Thesis." *Social Forces*, 69(4): 1223-1239.
- (7) Ferrell, J., Hayward, K., & Young, J. (2008). *Cultural criminology*. An invitation. London: Sage.
- (8) Ignjatović, Đ. (2009). *Teorije u kriminologiji*, Beograd: Pravni fakultet.
- (9) Kornhauser, R. (1978) *Social Sources of Delinquency: An Appraisal of Analytic Models*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- (10) Loffin, C. and R.. Hill. (1974) Regional subculture and homicide: an examination of the Gastil-Hackney thesis. *American Sociological Review*, 39(5): 714-724.
- (11) Nisbett, R. and Cohen, D. (1996). *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder, CO: Westview Press.

- (12) Pavićević, O., Kron, B., Simeunović Patić, B. (2013) *Nasilje kao odgovor: socijalne i psihološke implikacije krize*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
- (13) Pavićević, O. (2013) *Potkultura nasilja i kriminalna potkultura*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
- (14) Waldmann P. (2007) *Is There a Culture of Violence in Colombia*, *International Journal of Conflict and Violence*, : Vol. 1 (1), pp. 61 – 75
- (15) Wilson, W.J. (1987). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- (16) Wood, J. Carter (2007). *Conceptualizing cultures of violence and cultural change*. In: Carroll, Stuart. *Cultures of Violence: Interpersonal Violence in Historical Perspective*. Palgrave Macmillan
- (17) Wolfgang, M. and Franco F. (1967). *The Subculture of Violence*. London: Tavistock
- (18) Wyatt-Brown, B. (1986) *Honor and Violence in the Old South*. New York, NY: Oxford University Press.

VIOLENCE AND CULTURE

Violence is expressed in various forms in daily social life, the perpetrators may be both individuals and groups, it is present in most social spheres, politics, communication, culture, economy, etc. The goal of this paper is to view the phenomenon of violence in a continuity of cultural changes which have been developing in Serbia in the last twenty years. Initial assumption is that there is a constant shift of prevailing cultural patterns in which violence persists in various ways as an expressed phenomenon. Constant interpenetration of culture and violence is linked with the rise of the subculture of violence which emerged within the framework of retraditionalizational processes of the 1990s, as well as its proceeding to a culture of violence emerged within the total criminalization of the society of the time. In the post-transitional period a large influence has been identified of a culture which has provisionally been named the violent culture, whose properties are ascribed to the following order of neoliberal and corporative capitalism. Violence which is hailed by mass culture, entertainment industry and material criteria of social success, is a mandatory satellite of establishing of a new cultural paradigm. Education, new pedagogic approaches which develop rational and critical opinion and development of an autonomous public sphere, are a part of

*Zbornik IKSI, 1/2014 – O. Pavićević
„Nasilje i kultura”, (str. 75-93)*

*the strategy in the struggle against high rate of violence which is present
in the Serbian society nowadays.*

*KEY WORDS: violence / subculture of violence / culture /
values / traditions / culture of violence*